

24 HAZİRAN SEÇİMLERİ: YENİ SİSTEMİN SİYASETİ VE SOSYOLOJİ

24TH JUNE ELECTIONS: POLITICS AND SOCIOLOGY OF THE NEW SYSTEM

HATEM ETE*

ABSTRACT

The general and presidential elections of 24 June 2018 in Turkey were one of the most important elections in the modern history of the country in many ways. First of all, the elections were based on a series of new regulations that would shape the voters' attitudes. Also, the elections were a systemic prerequisite for the newly established presidential system to take effect, which had a national approval through 16 April 2017 referendum.

The elections were also distinguished with the rare alliances it contained. The People's Alliance (Cumhur İttifakı) consisted in Erdoğan's Justice and Development Party (AK Parti) and Bahçeli's Nationalist Movement Party (MHP), and worked to bring Erdoğan to the office, to embrace and run the new system effectively. On the opposite side there were a coalition and a single party, the coalition naming itself Nation's Alliance (Millet İttifakı) and consisting in an alliance of Republican People's Party (CHP), Good Party (İYİ Parti) and Felicity Party (Saadet Partisi); while the People's Democratic Party (HDP) ran by itself. They came together to either oust Erdoğan in the running for president or at least gain the majority in the parliament to force a systemic balance over Erdoğan through the parliament.

In this article, I will first elaborate on the critical political developments observed between what is known as the "2007 Presidential Crisis" and 24 June 2014 elections, along with their impact upon the changes in political system. Then, I will put forward some arguments on the possible political and social consequences of the 2018 elections in the short, medium and the long run.

Keywords: The New Political System in Turkey, The People's Alliance, The Nation's Alliance, Voter's Behavior, The Conservative-Nationalist Axis, Identity Politics.

ÖZ

24 Haziran 2018'de gerçekleşen seçimler, 16 Nisan 2017 referandumunda kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin hayata geçmesini sağlaması ve seçmenin oy verme davranışını etkileyecek pek çok yeni düzenleme içermesi dolayısıyla siyasi tarihimizin en önemli seçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Seçimlerde, AK Parti ve MHP'den oluşan Cumhurbaşkanlığı, Erdoğan'ı yeni sistemin ilk Cumhurbaşkanı seçtirmeyi ve yeni sistemi etkili işletmek üzere Meclis çoğunluğunu elde etmeyi hedeflerken, CHP, İYİ Parti ve SP'den oluşan Millet ittifakı ve HDP, Erdoğan'ı Cumhurbaşkanı seçtirmemeyi veya Meclis çoğunluğunu sağlayarak Cumhurbaşkanını Meclis üzerinden dengelemeyi hedefliyordu.

Seçimler, Erdoğan'ın ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Cumhurbaşkanlığı Meclis çoğunluğunu elde etmesiyle sonuçlandı. Bu çerçevede, yeni sisteme öncülük eden Cumhurbaşkanlığı, sistemi hayata geçirme imkanı da yakalamış oldu.

Bu makalede, seçimlerin siyasi bağlamını ortaya koymak üzere, 2007 Cumhurbaşkanlığı krizinden 24 Haziran seçimlerine kadar geçen sürede siyasetin geçirdiği kritik süreçleri ve bu süreçlerin siyasal sistem değişikliği üzerindeki etkileri tartışıldıktan sonra, seçimlerin kısa ve orta vadeli siyasi ve toplumsal sonuçlarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Sistem, Cumhurbaşkanlığı, Millet İttifakı, Seçmen Tercihi, Muhafazakâr-Milliyetçi Eksen, Kimlik Siyaseti.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Giriş

24 Haziran 2018 seçimleri, 16 Nisan 2017 referandumunda kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin akıbetini belirleyecek bir seçim olması hasebiyle Cumhuriyet tarihinin en önemli seçimlerinden biriydi. Halkın Demokrasi Partisi (HDP) istisnasıyla 16 Nisan referandumundaki Evet ve Hayır bloklarında yer alan siyasi partilerin Cumhuriyet ve Millet ittifakı altında birleşmeleri, 24 Haziran seçimlerini sistem değişikliği sürecinin ikinci raunduna çevirdi. Bu çerçevede, Cumhuriyet ittifakı galip geldiğinde sistem değişikliği hayata geçecek, Millet ittifakı seçimleri önde bitirdiğinde sistem değişikliği iptal edilecek veya yeni bir perspektifle revize edilecekti. Bu kritik önemi dolayısıyla, seçimler, son dönemlerin en yüksek katılım oranına (%87,5) kavuşarak, Cumhuriyet ittifakı lehine sonuçlandı ve sistem değişikliğini fiili uygulamaya geçirecek bir netice üretti.

Yeni sistemin akıbeti üzerindeki kritik etkisinin yanı sıra, 24 Haziran seçimleri, siyasi partilerin işlevini ve seçmenin oy verme alışkanlıklarını etkileyecek birçok yeni düzenlemeyi içermesi dolayısıyla da son yılların en önemli seçimlerinden biriydi. Seçmenin oy verme davranışını etkileyebilecek en önemli yeniliklerden biri, parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi sonucunda, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması ve seçmenin önüne çift oy pusulasının konulması oldu. Yürütmenin Cumhurbaşkanlığında toplanması ve Meclisin yasamayla sınırlandırılması, siyasi partilere verilen oyun siyasi istikrarla bağını zayıflattı. Böylece, seçmene her bir pusula için ayrı tercihte bulunma imkanı sağladı.

Seçmenin oy verme davranışını etkileyen ikinci önemli değişiklik, siyasi partilerin ittifak kurarak seçimlere katılmasını mümkün kılan yasal düzenlemeydi. İttifak yasası, Bahçeli'nin seçim barajının yüksekliğini gerekçe göstererek seçim yasasında değişiklik yapma talebine Erdoğan'ın barajı düşürmek yerine ittifak formülünü önermesi üzerine, AK Parti-MHP heyetleri arasında gerçekleşen görüşmeler neticesinde hayata geçti. Bu düzenleme çerçevesinde, siyasi partilere genel seçimler öncesinde yasal ittifaklar gerçekleştirme olanağı getirildi ve %10 barajını geçme şartı ittifak bünyesindeki partilerden kaldırılarak ittifak çatısına yüklendi. Bu yasal düzenleme, zaten referandum ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri gibi iki kutuplu seçimlerde fiili ittifaklar kurma eğiliminde olan partileri, baraj engelinden kurtararak genel seçimlerde yasal ittifaklar kurmaya teşvik etti.

Aşağıda, 24 Haziran seçimlerini önemli kılan bu unsurların siyasal bağlamını ortaya koymak üzere, Türkiye'nin 2007 Cumhurbaşkanlığı krizinden

başlayarak geçirdiği kritik süreçlere, siyasetin krizleri aşmak üzere -seçimlerden anayasal düzenlemelere, ittifaklardan ayrışma ve bölünmelere- geliştirdiği farklı stratejilere ve her kriz sonrasında siyasetin değişen önceliklerine değinilecek ve bu süreçlerin yeni hükümet sistemi ve 24 Haziran seçimleri üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Seçimlerin siyasal bağlamını ve siyasi partiler ile seçmenlerinin nasıl bir hedef ve psikolojiyle seçimlere katıldığını tartıştıktan sonra, Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin sonuçlarına kısaca değinilecektir. Son olarak, 24 Haziran seçimlerinin işaret ettiği orta ve uzun vadeli siyasi ve toplumsal dinamikleri anlamak üzere yeni sistem, yeni siyaset ve yeni sosyolojiye dair öngörülerde bulunmaya çalışılacaktır.

SEÇİMLERİN SİYASİ BAĞLAMI VE/YA TÜRKİYE'NİN YENİ DÜZEN ARAYIŞI

24 Haziran 2018 seçimlerinin siyasi bağlamını ve arka planını doğru bir şekilde anlamlandırmak için 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan krizin yol açtığı gelişmelere ve bu gelişmelerin siyaseti ve toplumu şekillendirerek nihayet 24 Haziran seçimlerine nasıl hazırladığına yakından bakmakta yarar var. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, vesayetçi sistem ile AK Parti iktidarı arasındaki ilişkiyi kökten değiştirecek yoğun bir mücadelenin fitilini ateşlemiştir. Seçimlerden önce AK Parti'nin Cumhurbaşkanlığı için kendi kadroları arasından bir aday gösterme iradesi Cumhuriyet mitingleri üzerinden baskı altına alınmak istenmiş, AK Parti'nin bu baskılara direnerek Abdullah Gül'ü aday göstermesi üzerine de ordu ve yargı sürece müdahale ederek seçim sürecini çıkmaza sokmuştu. TBMM'deki seçimin ilk tur oylamasının gerçekleştiği gece Genelkurmay Başkanlığı literatüre "27 Nisan e-muhtırası" olarak geçen bir uyarı metnini resmi internet sitesine koyarak Gül'ün adaylığından duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmiş, AK Parti hükümeti, 28 Nisan'da karşı açıklama yaparak "Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanı karşı sorumlu olduğunu" hatırlatıp baskıya boyun eğmeyeceğini ortaya koymuştu. AK Parti'nin Genelkurmay'ın müdahale teşebbüsüne direnmesi üzerine, CHP Meclis'te gerçekleşen ilk oylamayı iptal etmek üzere Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş, Mahkeme, literatüre "367 kararı" olarak geçen 1 Mayıs tarihli kararlar seçim sürecini kilitlemiştir (Yazıcı 2009)

Vesayet sisteminin bütün unsurlarıyla (ulusalcı kesimler, asker, yargı, CHP) seçim sürecine müdahil olması neticesinde seçim çıkmaza girince, AK Parti bir yandan genel seçimleri erkene çekip millete müracaat ederken, bir yandan da Cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilmesini sağlayacak bir

anayasal değişiklik paketini hazırlayarak referanduma sundu. 22 Temmuz 2007 genel seçimleri, AK Parti'nin mutlak galibiyetiyle sonuçlandı. AK Parti, aldığı %46,7 oy oranıyla merkeze yerleşerek gücünü tahkim etti (Çarkoğlu 2007). Seçimlerden sonra, Abdullah Gül tekrar aday gösterildi ve MHP'nin Meclis oturumuna katılmasıyla 367 blokajı aşarak Cumhurbaşkanı seçildi. Ardından 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleşen referandumla Cumhurbaşkanının seçilme biçimi ve görev süresine ilişkin anayasal değişiklikler %69 oy oranıyla kabul edildi. Buna göre, Cumhurbaşkanı artık doğrudan halk tarafından beş yıllığına ve iki dönem için seçilebilecekti.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerinde yaşanan gerilim genel seçim, anayasal düzenleme ve referandum hamleleriyle çözüme kavuştu, ancak siyasetin gidişatı üzerinde radikal değişikliklere yol açtı. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri krizi ve AK Parti'nin bu krizi çözmek üzere verdiği kararlar, parlamenter sistemin kaderini değiştirerek sistem değişikliğine varacak yolu açtı. Bu çerçevede, 2007 Cumhurbaşkanlığı krizinin bıraktığı mirasın ilk ayağı Cumhurbaşkanının seçilme biçimi ve görev süresine ilişkin yapılan değişiklikler olurken, ikinci ayağı bu krizin neticesinde vesayetçi aktörlerle siyasi irade arasında yaşanan yoğun mücadele oldu. Cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerinde yaşanan mücadele ve seçimlerden sekiz ay sonra 14 Mart 2008'de AK Parti hakkında açılan kapatma davası, AK Parti'nin siyaset tarzının ve vesayetçi aktör ve kurumlarla yürüttüğü ilişki biçiminin değişmesine yol açtı.

AK Parti, sivil siyasetin alanını genişletmek, siyasal alanı demokratikleştirmek ve vesayetçi aktör, kurum ve zihniyetleri geriletme üzere kapsamlı bir demokratikleşme programını hayata geçirdi. Kaos oluşturma ve darbe teşebbüsü suçlamalarıyla vesayetçi aktör, kurum ve yapılar yargılanarak baskı altına alınırken, açılım süreçleri ve 2010 referandumuyla siyasal alan genişletildi (Ete 2010). 12 Haziran 2011 seçimlerine girildiğinde, dört yıl süren yoğun bir mücadele neticesinde, vesayet geriletilmiş, siyasetin alanı genişletilmiş, seçimlerin ana gündemi haline gelen yeni Anayasa üzerinden Türkiye'nin vesayet-sonrası siyasal sistemi üzerine arayışlar başlamıştı. 12 Haziran 2011 seçimleri, seçmenin AK Parti'nin vesayetle mücadele ve siyasal sistemi demokratikleştirme politikasına büyük bir destek verdiğini ortaya koydu. AK Parti, seçimlerde %50 destek alarak gücünü tahkim etti (Aydın-Düzgüt 2012; Ete ve Bektaş 2011).

Vesayet sisteminin tasfiye edilmesi sonrasında demokratik bir siyasal sistemin inşa edilmesi yönünde başlayan çalışmalar, 2012 yılından başlayarak, siyasetin doğasını köklü bir şekilde değiştiren dört yeni dinamiğin

oluşturduğu baskı altında yavaşlayarak durma noktasına geldi. İki vesayet sisteminin tasfiye edilmesinin doğrudan sonucu veya beklenmeyen yan ürünü olan bu dört dinamiğe kısaca bakmakta yarar var.

İlk öngörülemeyen yan etki, vesayet dönemi boyunca siyaset yapma ihtiyacı duymadan vesayetçi aktör ve kurumlar üzerinden temsil edilen kesimlerin, vesayet sisteminin tasfiye edilmesinden sonra yaşadıkları temsil krizini giderememeleri dolayısıyla sokağa yönelmeleri oldu. Vesayetin bitişini sembolize eden 2010 referandumu sürecinde, CHP’de yaşanan genel başkan değişikliği, yaşanacak temsil krizini çözme fırsatı doğursa da, yüzyıllık mirasın yükü, kemikleşmiş tabanın direnci ve yönetici kadronun kararsızlığı gibi bir çok dinamik dolayısıyla bu fırsat değerlendirilemedi. CHP temsil açığını kapatacak bir siyasi performans ortaya koyamayınca, kitlenin gerilimini besleyecek sert bir söylem ve politikaya yöneldi. On yıllardır vesayet sistemi üzerinden temsil edildiklerini düşünen kesimler, vesayet sonrasında yaşadıkları temsil krizini CHP üzerinden çözemeyince sokağa yöneldiler. Temsil krizi yaşayan kesimlerin kurumsal siyasetten umudunu keserek sokağa yönelişiyle gerçekleşen Gezi eylemleri (Haziran 2013), kısa sürede isyana dönüşerek siyasal iklimi derinden etkiledi (Ete 2013; Ete ve Taştan 2013).

Vesayet sonrası dönemin istenmeyen/beklenmeyen ikinci yan etkisi, 2012’den itibaren siyasal sistemi kökten sarsacak FETÖ’nün vesayetle mücadele sürecini kendi vesayetini kurmak üzere sömürmesi oldu. Siyasi irade ve kamuoyu, vesayetçi aktörleri darbe teşebbüsü ve kaos oluşturma suçlarıyla Ergenekon ve Balyoz gibi davalar üzerinden yargılayarak sistemden tasfiye etme sürecine odaklanmışken, FETÖ dava süreçlerini tasfiye edilen aktörlerin yerine kendi üyelerini yerleştirmek için kullanmıştı. 1970’lerin sonlarından itibaren ordu, emniyet ve yargı başta olmak üzere bürokratik kurumlara sızan FETÖ, 2007-2012 arası dönemde, vesayetle mücadele doğrultusunda açılan siyasi ve toplumsal fırsatları da kullanarak gücünü tahkim etti ve hükümete siyaset dayatmaya (7 Şubat 2012), hükümet düşürmeye (17/25 Aralık 2013) ve doğrudan askeri darbe yapmaya (15 Temmuz 2016) kalkıştı (Ete 2014a; Yavuz ve Balcı 2018; Zengin 2018).

Vesayetle mücadele süreciyle doğrudan ilişkili olmasa bile yansımaları itibarıyla Türkiye’nin vesayet sonrası sistem arayışlarını etkileyen bir diğer unsur, Arap Baharı oldu. Türkiye’nin vesayet sistemini zayıflatıp sivil siyasetin etkisini arttırdığı günlerde, Ocak 2011’de Tunus’ta başlayan protestolar, kısa süre içinde 23 yıllık Bin Ali rejimini devirdikten sonra, başta Libya, Mısır ve Suriye olmak üzere bölgedeki diğer ülkelere yayıldı. Otoriter rejimlerle

yönetilen birçok ülkede başlayan protestolar isyana dönüşerek rejimlerin ve ülkelerin kaderini değiştiren köklü etkilere yol açtı. Türkiye'nin zamana yayılan tedrici siyasi politikalarla gerçekleştirdiği rejim değişikliğinin bir benzerinin halk ayaklanmaları üzerinden Arap dünyasında yaşanması, Türkiye'yi model ülke tartışmalarına adres kıldı. AK Parti iktidarı, milli irade adına askeri vesayetle mücadele yürüten siyasi hareket olarak, bir yandan gelişmelerin bölgesel istikrarsızlığa yol açmaması için diplomatik temaslarda bulunurken, bir yandan da kararlı bir şekilde Arap kamuoyunun yanında durdu. Rejim değişikliklerinin, İhvan (Müslüman Kardeşler) ve Nahda gibi İslami hareketleri iktidara taşınması, Körfez ülkeleri ve küresel aktörler başta olmak üzere, siyasal statükonun sürmesinden yana olan güçlerin, Arap Baharını bastırmasına yol açtı. Libya, Mısır ve Suriye'de gerçekleştirilen manipülasyonlarla, Arap Baharının rüzgarı tersine döndürüldü. Mısır'da kısa süreli demokratik rejim darbeye maruz kalıp yerini askeri rejime bırakırken, Suriye'deki protestolar bölgesel ve küresel aktörlerin katılımıyla iç savaşa döndürüldü (Lynch 2016; Özhan 2011; Worth 2016). Türkiye Arap Baharının ürettiği iki sonuçtan doğrudan etkilendi. Öncelikle, Erdoğan ve AK Parti iktidarı, İhvan'ı ve İŞİD'i destekleyen "İslamcı" bir paranteze yerleştirilerek küresel ve bölgesel düzene tehdit olarak kodlandı. İkinci ve en önemli yansıma, Suriye'deki karışıklıkları fırsat bilen PKK'nın, Suriye rejimi ve ABD'nin yardımıyla, Suriye'nin kuzeyine yerleşmesi oldu. PKK'nın PYD ismiyle Suriye'de güçlenmesi, hem Türkiye'nin Suriye politikasını hem de PKK'yı silahsızlandırmak hedefiyle başlatılan çözüm sürecinin akıbetini etkiledi (Dalay 2016; Zengin 2018).

Vesayet sonrası siyasal sistem arayışlarına sekte vuran bir diğer unsur, Oslo (2005), açılım (2009) ve çözüm süreçleri (2013) üzerinden silah bırakmaya zorlanan PKK'nın yukarıdaki her üç dinamiğin de etkisiyle terör eylemlerine yeniden başlaması oldu. Vesayet sonrası siyasal sistem arayışının önemli tezahürlerinden biri olan çözüm süreci, 2013'ün başında başlamış ve 21 Mart'ta Öcalan'ın "silahın yerini siyasete bırakması" hedefiyle PKK'ya yaptığı ülke dışına çıkma çağrısıyla somutlaşmıştı. PKK, 8 Mayıs'ta başlattığı sınır dışına çekilmeyi ay sonunda başlayan Gezi eylemlerinden sonra yavaşlatarak 9 Eylül'de sonlandırdı. 7 ay sonra FETÖ'nün gerçekleştirdiği 17-25 Aralık operasyonları ve İŞİD'in Musul'a girmesinden sonra ABD ve Suriye rejimi için kullanışlı bir kara gücüne dönüşen PYD'ye sağlanan kazanımlar, Öcalan ve PKK'nın çözüm sürecine yüklediği önemi azalttı. Temmuz 2015'e kadar, 6-7 Ekim (2014) olayları gibi birçok badireden geçse de, sistematik terör eylemlerinin yaşanmaması dolayısıyla devam eden çözüm

süreci, 7 Haziran seçimlerinden sonra PKK tarafından sabote edildi. Seçimlerin, AK Parti'nin tek başına hükümet kuramayışına yol açan bir oy kaybı ve HDP'nin tarihinin en yüksek oy oranına kavuşmasıyla sonuçlanması üzerine, PKK Temmuz ayında peş peşe yaptığı açıklamalar ve gerçekleştirdiği eylemlerle çözüm sürecini bitirdi. AK Parti iktidarının, başlangıçtaki hedefinden sapmış olsa da terör saldırılarını durdurması gerekçesiyle sürdürdüğü çözüm süreci, PKK'nın saldırılarından sonra işlevini yitirdi. PKK'nın YDG-H üzerinden Temmuz 2015'ten başlayarak 10'a yakın kent ve ilçe merkezinde kazdığı hendeklerle oluşturduğu fiili durum, 1 yıla yakın yoğun bir çatışma döneminin sonunda bitse de, siyasal söylem ve politikalar üzerinde kalıcı etkilere yol açtı (Çiçek ve Coşkun 2016; Yeğen 2015; Zengin 2018).

Vesayet sisteminin tasfiye edilmesinden sonra demokratik bir siyasal sistemin inşa edilmesine yönelik arayışların başladığı 2012 sonrasında, birbirleriyle etkileşim kurarak ortaya çıkan bu dört unsur, siyasal mücadelenin zeminini ve ittifak haritasını değiştirdi. Vesayet sonrası dönemde yaşanan bu sert mücadele siyasal psikolojiyi, siyasal söylemi ve politikaları derinden etkileyecek birçok gelişmeye yol açarak nihayetinde yeni Türkiye'yi inşa hedefini erteledi.

2013 yılının ortalarından başlayarak, Erdoğan ve AK Parti'ye yönelik karşıtlığın sertleşmesinde, yeni Türkiye'nin muhtemel koordinatlarına yönelik kaygılar ve iktidarın Arap Baharına yönelik söylem ve politikasından duyulan rahatsızlığın yanı sıra, yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olma ihtimali ve başkanlık sistemine geçme olasılığı da etkili oldu. 2007'deki kriz sonrasında Cumhurbaşkanının halkoyuyla iki dönem için seçilebilmesini sağlayan anayasal düzenleme, Cumhurbaşkanlığının parlamenter sistem içindeki sembolik ağırlığını değiştirmiş, halk tarafından seçilecek ve ikinci dönem için de halkın karşısına çıkacak Cumhurbaşkanıya icracı ve siyasi bir profil kazandırmıştı. Erdoğan, bu değişikliğin Cumhurbaşkanının siyasal sistem içindeki konumunu değiştirdiğini ve Cumhurbaşkanının siyasetle ve icra ile ilişkisini yeniden düzenleyecek anayasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunuyordu (Ete 2014c). ANAP ve DYP tecrübeleri, karizmatik liderlerini Çankaya'ya taşıyan partilerin hem zayıfladığını hem de liderlerini siyaseten zayıflattıklarını göstermişti. Erdoğan, bu tecrübeyi de göz önünde bulundurarak, 2007'deki değişiklikten sonra, Cumhurbaşkanı'nın partisiyle ilişkisini korumasını sağlayacak partili Cumhurbaşkanı ve/ya Cumhurbaşkanının icrayla ilişkisini yoğunlaştıracak yarı başkanlık veya başkanlık sistemine geçilmesi yönünde bir anayasal

düzenlemenin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. AK Parti, bu görüşleri, vesayet sisteminin tasfiye edilmesi neticesinde Cumhuriyet tarihinin ilk sivil Anayasasını yazmak üzere 2011 Haziran seçimleri sonrasında Meclis'teki dört siyasi partinin eşit üye katılımıyla kurulan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na da sundu. Muhalefet, AK Parti'nin teklifini Komisyondan çekilmeye gerekçe kılacak bir sertlikle reddedince, bu arayışlardan bir sonuç çıkmadı. Ancak, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olma ihtimali ve başkanlık sistemine yönelik görüşleri, yeni Türkiye'nin inşasına yönelik kaygıları perdeleyen ve muhalefeti Erdoğan karşıtlığında mobilize edip birleştiren bir katalizör işlevi gördü.

AK Parti 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde %45,6 oy oranında destek alarak gücünü korudu (Ete 2014b). Ardından gerçekleşen 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Erdoğan CHP ve MHP tarafından desteklenen Ekmeleddin İhsanoğlu ve HDP ile sol parti ve gruplar tarafından desteklenen Selahattin Demirtaş karşısında %51,6 oy oranıyla ilk turda seçilerek doğrudan halkoyuyla seçilen ilk Cumhurbaşkanı oldu (Özipek 2014). 10 Ağustos 2014 seçimleri ürettiği sonuçlar ve yol açtığı siyasal gelişmelerle birçok yönden 24 Haziran seçimlerine giden süreci etkiledi. Erdoğan köşke çıkarken AK Parti genel başkanlığına ve başbakanlığa Ahmet Davutoğlu seçildi. Erdoğan'ın partisyle ve icrayla bağımlı güçlendirecek anayasal düzenleme yapılmadan halk tarafından doğrudan seçilerek Cumhurbaşkanı olması, AK Parti'de ve devlet yönetiminde çift başlılığa, yer yer anlaşmazlık ve gerilimlere yol açarak siyasi hayatı birçok yeni uygulamayla tanıştırdı. AK Parti, bir yandan gerçekleşmeyen anayasal düzenlemeleri fiili durumla yönetmekten kaynaklanan çift başlılık görüntüsü, öte yandan da beklentileri karşılamayan çözüm sürecinin yol açtığı güvenlik açığı altında katıldığı 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde, aldığı %40,8 oy oranıyla ciddi bir seçmen kaybı yaşayarak tek başına hükümet kurma imkanını kaybetti. AK Parti'nin kaybı MHP ve HDP'ye yaradı. MHP oylarını %16,9'a yükseltirken, HDP de ilk defa bağımsız adaylar yerine parti ismi ve amblemiyle katıldığı seçimlerde %13 oy aldı.

7 Haziran'dan sonra, Türkiye siyaseti, bir yandan sonuçsuz kalan koalisyon görüşmeleri, öte yandan seçim sonuçlarının istikrarsızlığa yol açacağını hesaplayan iç ve dış birçok terör örgütünün arttırdığı şiddet sarmalı üzerinden, yoğun bir güvenlik ve istikrarsızlık tehdidiyle yüz yüze geldi. Davutoğlu öncülüğünde AK Parti, seçmenin 7 Haziran'da verdiği mesajın gereğini yapmak üzere söylem ve politikalarında ciddi değişikliklere giderek, bir

yandan PKK başta olmak üzere terör örgütlerine yönelik kararlı ve etkili bir mücadele başlatırken, öte yandan hükümet boşluğu oluşturmadan koalisyon görüşmelerini sürdürdü. Sonuçsuz kalan koalisyon görüşmeleri neticesinde seçimleri yenilemek kaçınılmaz hale geldiğinde, seçmen hem AK Parti'yi zayıflatmanın maliyetini tecrübe etmiş hem de diğer partilerin bu süredeki sorumsuz tavırları karşısında güvenlik sorunlarını çözebilecek en güçlü adayın AK Parti olduğunu görmüştü. AK Parti'nin yaşadığı oy kaybına ve Meclis çoğunluğuna sahip olmamasına rağmen siyasette ve yönetimde zayıf göstermemesi, kayıpları telafi etmenin zeminini hazırladı. Bu çerçevede, gidilen 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde, AK Parti MHP (ve HDP'ye) kaptırdığı seçmenini geri alarak kayıplarını telafi etti ve yeniden tek başına hükümet kurma vizesi aldı. 7 Haziran'da 2,6 milyon oy kaybeden AK Parti, 1 Kasım'da 4,8 milyon yeni oy alarak %49,5 oy oranına kavuştu. 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleri, AK Parti'nin %8-9'luk bir seçmenin partisini terk edebildiğini ve bu seçmenin yarısından fazlasının ilk tercihinin MHP olduğunu gösterdi (Çarkoğlu and Yıldırım 2015; KONDA 2015b, 2015a; Öniş 2016; Sayarı 2016).

Erdoğan, seçim süreçlerinde gerçekleştirdiği mitinglerde, Cumhurbaşkanının siyaset ve icraatla bağımlı güçlendirecek anayasal düzenlemenin gerçekleştirilmesi için AK Parti'ye destek istemişti. 7 Haziran ve 1 Kasım seçim sonuçları, AK Parti'ye tek başına anayasal değişiklik yapma imkanı sağlamayınca, Erdoğan fiili olarak AK Parti'yi ve hükümeti yönetebilmek üzere, parti üzerindeki nüfuzunu kullanarak, söylem ve politikalarda zaman zaman ayrıştığı Davutoğlu'nun görevi bırakmasına giden süreci yönetti. Davutoğlu'nun 22 Mayıs'ta ayrılması ve yerine Binali Yıldırım'ın gelmesiyle, anayasal düzenleme yapmak için gereken siyasal uzlaşma sağlanıncaya kadar yetki çatışması ve iki başlılık sorunu fiili olarak çözülmüş oldu.

Seçimlerin üzerinden henüz 10 ay geçmemişken, 15 Temmuz 2016'da FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe teşebbüsü, siyaseti topyekün değiştiren bir milat oldu. Erdoğan'ın liderliği ve milletin destansı direnişiyle bastırılan darbe teşebbüsü, siyasal psikolojiyi tamamen değiştirdi (Kanat 2018; Khan 2018; Yavuz ve Balcı 2018; Yayla 2016). 15 Temmuz darbe teşebbüsü, 7 Haziran sonrasında artan terör saldırılarının ürettiği güvenlik endişesini beka endişesine çeviren bir işlev görerek toplumu ve siyaseti derinden sarstı. Erdoğan ve AK Parti hükümeti, OHAL ve KHK'lar üzerinden FETÖ ve PKK'ya yönelik kararlı ve sert bir mücadele süreci başlatırken, milliyetçi ve devletçi bir söyleme ve güvenlikçi politikalara yöneldi.

Bu söylem ve politika değişikliği, siyasi ittifak haritasının değişimini de beraberinde getirdi. AK Parti siyasi ve idari kadrolarında değişime giderken, parti dışı aktör ve yapılarla ilişkilerinde de değişim yaşadı. 2013'ten beri tedrici olarak değişen siyasal konumlanmalar, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra hızlanarak kristalize oldu. Siyasi gündemin PKK ve FETÖ ile mücadele üzerinden belirlenmesi, siyasi duruşlarını bu örgütlere karşıtlık üzerinden kurgulayan ulusalcı ve milliyetçi yapıların AK Parti ile yakınlaşmalarını sağladı. Bu siyasi ittifak haritası değişiminin en etkili siyasal gelişmesi, 2007'den beri ulusalcı-milliyetçi kaygılarla AK Parti'ye karşı CHP ile omuz omuza siyaset yapan ve FETÖ'nün gerçekleştirdiği 17-25 Aralık operasyonlarına açık destek veren MHP'nin pozisyon değiştirerek Erdoğan ve AK Parti ile yakınlaşması oldu.

MHP'nin 1 Kasım'da yaşadığı oy kaybı üzerine harekete geçen parti içi muhalefetin olağanüstü kongre çağrılılarıyla uğraşmak zorunda kalan Bahçeli, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra değişen siyasal iklimin de etkisiyle radikal bir siyaset değişikliğiyle AK Parti'ye yakınlığı. 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra, kamuoyunda yükselen beka endişesi, siyasetin ana gündemi haline gelen FETÖ ile mücadele ve Erdoğan'ın bu mücadeledeki kararlılığı, parti içi sorunları FETÖ tezgahı olarak okuyan Bahçeli'nin siyaset değişikliğini kolaylaştırdı. Bahçeli'nin darbe teşebbüsüne karşı gerçekleştirilen Yenikapı mitingine referansla "Yenikapı ruhu" olarak tanımladığı bu siyaset değişikliği, ülkenin yaşadığı beka tehdidine karşı Erdoğan'ın yanında durmayı içeriyordu. Bahçeli'nin AK Parti'ye yakınlığı ve beklenmedik inisiyatiflerle siyasete rota çizmesi, siyasal gündemi hızlandırarak kalıcı değişikliklere yol açtı.

Yıldırım'ın Davutoğlu'nun yerini alması ve 15 Temmuz darbe teşebbüsünün oluşturduğu acil tehditler dolayısıyla Erdoğan ve AK Parti, sistem değişikliği gündemini öteleyip, ciddi bir yetki sorunu yaşamadan beka endişesi doğuran tehditlerle mücadeleye kilitlemişken, Bahçeli 11 Ekim 2016'da gerçekleştirdiği MHP grup toplantısında siyasetin gündemini değiştirdi. Bahçeli'nin, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden yaklaşık üç ay sonra, "fiili duruma hukuki bir boyut kazandırma" gerekliliğini gerekçe göstererek, AK Parti'ye uzunca süredir savunduğu sistem değişikliğiyle ilgili anayasa değişikliği paketini TBMM'ye getirme çağrısı yapmasıyla yeni bir süreç başladı. Böylece, 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri krizini yönetmek üzere gerçekleştirilen anayasal düzenlemenin tetiklediği gelişmeler, 10 Ağustos'taki Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle kazandığı ivmeden sonra MHP'nin

destek beyanıyla nihayet somutlaşıyordu. AK Parti ile MHP arasında kurulan komisyonun hazırladığı anayasa değişikliği paketi, 10 Aralık 2016'da TBMM'ye, 16 Nisan 2017'de de referanduma sunuldu.

Anayasa'nın 72 maddesinde değişiklik öngören 18 maddelik paket, yargı ile ilgili birkaç düzenlemenin (AYM, HSYK ve Askeri Yargı) dışında, sistem değişikliğine hasrediliyor ve bu çerçevede, Cumhurbaşkanı'nın ve Meclis üyelerinin seçimi, yetki ve görev tanımı ve birbirleriyle ilişkisini düzenliyordu. Cumhurbaşkanı'nın siyasetle bağı tescilleyip (partili Cumhurbaşkanı) yürütmenin tek sorumlusu olmasını sağlayan düzenleme, yasama ve yürütmeyi birbirinden ayırırken yürütmenin hiçbir şekilde aksamamasına ve Cumhurbaşkanı'nın Meclis kompozisyonundan etkilenmeden yürütme işlevini yerine getirmesine öncelik veriyordu. Ağırlığın siyasi istikrar gerekçesiyle yürütmeye verilmesi ise, egemenlik ve meşruiyet kaynağı olan Meclis'in onaylama ve denetleme işlevini zayıflatan bir sonuç üretiyordu. Anayasayı toptan değiştirmek yerine sistem değişikliğine odaklanması ve kurgulanan sistemin "Türk tipi" kavramsallaştırmasıyla Meclis aleyhine Cumhurbaşkanı ve yürütmeyi kayırması bakımından AK Parti'nin reformcu siyasal misyonu ve vesayet sonrası demokratik bir siyasal sistem inşa etme iddiasıyla örtüşme de, 15 Temmuz darbe teşebbüsünün oluşturduğu siyasal psikolojinin ve koşulların etkisiyle, parti ve taban içinde ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı. AK Parti ve MHP'li üyelerden oluşan dar bir heyetin katılımıyla hazırlanıp Meclis'e sunulan teklif, anlamlı bir değişikliğe uğramadan 21 Ocak 2017'de 339 oyla kabul edildi ve referandum süreci başladı.

16 Nisan 2017 referandumunda Evet bloku AK Parti, MHP, BBP ve Huda-Par'dan oluşurken, Hayır bloku CHP, HDP, SP ve MHP'li muhaliflerden oluşuyordu. Kampanyada, Evet bloku yürütmede iki başlığın ortadan kaldırılması, koalisyon hükümetlerine mahal bırakılmaması ve vesayetçi aktör ve kurumların siyaseti etkileme ihtimallerinin sonlandırılması üzerinden hızlı karar alma, güçlü yürütme, siyasi istikrar ve 15 yıllık icraatların devamı gibi argümanlarla sistem değişikliğine destek isterken, Hayır bloku tek adam rejiminin getirildiğine, denge ve denetim mekanizmalarının ortadan kaldırıldığına ve siyasetin gücünün azaltıldığına dayanarak değişikliğin reddedilmesini savundu (Esen ve Gümüşçü 2017). Evet blokundaki partilerin 1 Kasım 2015 genel seçimlerindeki oy toplamalarının %60'ı aşması ve parti mensubiyeti ile referandumdaki eğilimler arasında yüksek bir uyumun varlığını teyit eden kamuoyu araştırmaları (Aytaç, Çarkoğlu ve Yıldırım 2017), referanduma sunulan paketin açık bir farkla kabul edileceğini gösteriyordu.

16 Nisan referandumunu, %51,6 oy oranıyla Evet lehine sonuçlansa da, 1 Kasım genel seçimleriyle kıyaslandığında, Evet blokunun %10 civarında seçmen kaybettiğini gösterdi. 68 ilde Evet blokunun oy oranının altına düşürülürken, altı en büyük ilin beşinde (Bursa hariç) Hayır oyları öne geçti. Bu sonuçlar, AK Parti-MHP ittifakını ve MHP'nin ittifaka katkısını tartışmaya açarken, Hayır blokunu özellikle de MHP'li muhalifleri umutlandırdı. Evet blokundaki %10'luk kayıp, AK Parti'den çok MHP ile ilişkilendirilerek tartışıldı. MHP'deki ayrışmanın milliyetçi oylarda bir hareketlilik oluşturduğu ve MHP seçmeninin yarısının veya 2/3'ünün Hayır yönünde oy kullandığı iddia edildi (KONDA 2017).

Bahçeli ve muhalifleri de sonuçları bu şekilde okumuş olacaklar ki, referandum sonuçlarından umutlanan MHP'li muhalifler 25 Ekim 2017'de Meral Akşener başkanlığında partileşirken, Bahçeli de, 8 Kasım 2017'de, %10 barajının yüksek olduğu ve yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu dilendirdi. Bahçeli'nin sonraki haftalarda da, sistem değişikliğinin yönetimde istikrarı sağladığı, bu nedenle istikrara gerekçe gösterilen %10 barajına ihtiyaç kalmadığı yönündeki açıklamaları, AK Parti'de karşılık buldu ve iki parti arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, seçmen eğilimlerini ve siyasi partiler arasındaki ilişkileri kökten değiştirecek ittifak düzenlemesinde karar kılındı.

21 Şubat'ta TBMM'ye sunulup 13 Mart'ta kabul edilen ittifak düzenlemesine göre, siyasi partiler kendi aralarında seçim ittifakı yapabilecek ve seçim barajı ittifaka dahil olan her bir parti yerine ittifakın toplam oyları için geçerli olacaktı. Bu düzenleme aracılığıyla, 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerinde AK Parti ile MHP arasında gidip gelen milliyetçi oylar aynı çatı altında tutulurken, MHP olası baraj tehdidinden kurtarılıyor ve Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığı için MHP'nin rızası garanti altına alınıyordu. Ayrıca HDP, İYİ Parti ve SP bir ittifaka giremediklerinde baraj riski altında kalacak, barajı aşamadıklarında da TBMM kompozisyonu AK Parti, MHP ve CHP lehine oluşacaktı.

Kamuoyu, seçim yasasıyla ilgili değişiklikler de gerçekleştirildikten sonra, yoğun bir şekilde erken seçimi tartışmaya başladı. 16 Nisan referandumunda kabul edilen anayasa değişikliği, sistem değişikliğinin hayata geçişini birlikte gerçekleştirecek Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerine bağlamış, Meclis'in seçimleri erkene almasının yolunu açık bırakırken, normal seçim tarihi olarak 3 Kasım 2019'u işaret etmişti. MHP ittifak yasasıyla baraj sorununu çözdükten ve 18 Mart'ta Olağan Büyük Kongresini de gerçekleştirdikten

sonra, Bahçeli 17 Nisan'daki Meclis Grup toplantısında seçimlerin erkene alınarak 26 Ağustos 2018'de yapılmasının doğru olacağını açıkladı. 16 Nisan referandumuna yol açan sistem değişikliği ve ittifak yasasına yol açan baraj çıkışından sonra Bahçeli, AK Parti kanadının ısrarla reddettiği erken seçim takvimini de açıklayarak, kritik siyasi süreçlerde inisiyatif almaya devam ettiğini gösterdi. Erdoğan, 18 Nisan'da Bahçeli ile yaptığı görüşmenin ardından, seçimlerin 24 Haziran 2018'de gerçekleşeceğini açıkladı ve ardından TBMM 20 Nisan'da erken seçim kararı aldı.

AK Parti ve MHP Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı adaylığı ve Cumhuriyet bünyesinde genel seçimlere katılma konusunda hazırlıklıyken, muhalefet ortak Cumhurbaşkanı adayı (Abdullah Gül) üzerinde sürdürdüğü görüşmelerden Akşener'in adaylık ısrarı üzerine vazgeçip Cumhurbaşkanlığı seçimlerine her partinin kendi adayıyla, genel seçimlere ise Millet ittifakı semsiyesi altında katılmaya karar verdi. Böylece, İYİ Parti'nin itirazı üzerine Millet ittifakına dahil edilmeyen HDP istisnasıyla, 16 Nisan referandumundaki Evet ve Hayır blokları 24 Haziran seçimlerinde iki farklı ittifak çatısı altında yeniden karşı karşıya geldiler.

Cumhuriyet ittifakının temel saiki, 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasındaki birliktelik ve yeni siyasi sistemin hayata geçirilmesi iken, Millet ittifakının varlık gerekçesi, seçim barajını etkisiz kılma ve yeni siyasi sistemden duyulan hoşnutsuzluktu. Başka bir deyişle, 24 Haziran seçimlerinde, Cumhuriyet ittifakı, yeni siyasi sistemin mimarı olması hasebiyle, Erdoğan'ı yeni siyasi sistemin ilk Cumhurbaşkanı seçtirmeyi ve yeni siyasi sistemi etkili işletmek üzere Meclis çoğunluğunu elde etmeyi hedeflerken, Millet ittifakı ve HDP, Erdoğan'ı Cumhurbaşkanı seçtirmemeyi veya en azından seçimleri ikinci tura taşımayı ve Cumhuriyet ittifakının Meclis çoğunluğunu elde etmesini engelleyerek yeni sistemde Cumhurbaşkanıya tanınan yetkileri Meclis üzerinden dengelemeyi hedefliyordu. Cumhuriyet ittifakı, hedeflerine ulaştığında, yeni siyasi sistemi tahkim ederek 16 yıldır devam eden iktidar pratiğini sürdürecekti, Millet ittifakı hedeflerine ulaştığındaysa, muhalefet hem 16 Nisan referandumunun rövanşını alarak yeni siyasi sistemi başlamadan iptal etme veya yeniden dizayn etme hem de 16 yıllık Erdoğan iktidarını sonlandırma imkanına kavuşmuş olacaktı.

24 HAZİRAN 2018 SEÇİM SONUÇLARI

24 Haziran seçimleri, Erdoğan ve Cumhuriyet ittifakının zaferiyle sonuçlandı. Erdoğan ilk turda %52,6 oy oranına kavuşarak yeni sistemin ilk

Cumhurbaşkanı olmayı başarırken, AK Parti ve MHP'den oluşan Cumhur İttifakı da %53,6 oy oranı ve 344 milletvekili ile Meclis çoğunluğunu elde etti. CHP, İYİ Parti ve SP'den oluşan Millet İttifakı ise %33,9 oy oranı ve 189 sandalye ile seçim öncesi hedeflerinin gerisinde kaldı. Her iki ittifakın da dışında kalan HDP ise %11,7 oy oranı alarak barajı geçti ve Mecliste 67 sandalyeye sahip oldu. Bu sonuçlarla, seçim değişikliği uygulama aşamasına geçerek kalıcı hale geldi.

Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

24 Haziran seçimlerinin tartışmasız galibi Erdoğan oldu. 2002'den itibaren katıldığı bütün genel ve yerel seçimlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ve referandumlarda zafere ulaşan Erdoğan, 24 Haziran'da gerçekleşen seçimlerde de ilk turda %52,6 oy oranına kavuşarak, Türkiye'de ve dünyada eşine az rastlanır bir başarı gösterdi. Erdoğan, AK Parti'nin oylarını %10 oranında geçerken, Cumhur İttifakı oylarının da yaklaşık %1 altında kaldı. Ancak, Erdoğan'ın 10 Ağustos 2014 seçimlerinde yaklaşık aynı oyu MHP'nin muhalefetine rağmen alması, MHP'li seçmenin desteği için MHP ile kurumsal ittifakın zorunlu olmadığını ve Erdoğan'ın partinin kurumsal kararından bağımsız olarak da MHP'li seçmenin önemli bir oranından destek alabildiğini gösteriyor. Bu çerçevede, 24 Haziran seçim sonuçları ile 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 16 Nisan 2017 referandum seçimleri bir arada değerlendirildiğinde, Erdoğan'ın %50'inin üzerinde bir toplumsal tabana yaslandığını ve bu tabanın partilerinin kurumsal kararlarından bağımsız bir biçimde Erdoğan'ı siyasal kararlarında yalnız bırakmadığını ortaya koyuyor. Erdoğan, kişilik özellikleri, siyasal söylemi, üslubu ve hayata geçirdiği politikalar itibarıyla, AK Parti'nin kimliğini aşan bir siyasal zemine oturuyor. Erdoğan'ın siyasi hayatı boyunca, iç ve dış pek çok saldırıya maruz kalması ve bu saldırılara direnirken millete yaslanması da, kurumsal yapıları aşan bir siyasi anlam kazanarak "muhafazakâr kimliğin taşıyıcısı" (Coşkun 2018b) olmasını sağladı. Erdoğan ile muhafazakâr taban arasında kurulan bu özdeşliğin yanı sıra muhalefetin rövanşist duruşu ve muhafazakâr tabanın kazanımları kaybetme endişesi de Erdoğan ile arasındaki bağı güçlendirdi.

Muhalefetin ortak aday üzerinde anlaşamaması üzerine her bir partinin kendi adayıyla yarışa katılmasına karar vermesinden sonra CHP'nin adayı olarak ilan edilen Muharrem İnce, kısa süre içinde CHP seçmenini aşan bir mobilizasyon yaratarak %30,6 oy oranına kavuştu. İnce'nin geleneksel CHP siyasal formatının dışına çıkarak seçmenle kurduğu sıcak ilişki, erken

bir zafer heyecanının doğmasına yol açtı. Ancak, İstanbul, Ankara ve İzmir mitinglerindeki psikoloji ve kampanyanın son günlerinde uç gösteren bazı rövanşist söylemler, muhafazakâr-milliyetçi tabanı konsolide ederek Erdoğan etrafında bir kenetlenme oluşturdu. İnce, seçimleri ikinci tura taşıma ve Cumhurbaşkanı olma hedeflerinden uzak kalsa da, CHP'nin geleneksel %25 bandını aşırıp %30,6'ya ulaşması dolayısıyla başarılı sayılabilir. Selahattin Demirtaş (%8,4), Meral Akşener (%7,3) ve Temel Karamollaoğlu (%0,9) ise, Erdoğan ve İnce arasında geçen seçim yarışında çekim merkezi olmayı başaramayarak partilerinden daha az oy aldılar.

Parlamento Seçimleri

Cumhur ittifakı, hem kendi adayını ilk turda Cumhurbaşkanı seçtirerek hem de Mecliste rahat bir çoğunluk sağlayarak seçimlerdeki hedefine ulaştı. AK Parti ve MHP'den oluşan ittifak, %53,7 oy oranı ve 344 milletvekili ile Meclis çoğunluğunu elde etti. Böylece, 16 Nisan referandumuyla yeni sisteme geçilmesine öncülük eden ittifak, sistemi kurma ve çalıştırma imkanına kavuştu.

Cumhur ittifakının büyük ortağı AK Parti, seçimlerde %42,6 oy alarak rakipleriyle kıyaslandığında açık bir başarıya ulaştı. 2002 seçimlerinden başlayarak 16 yıldır katıldığı her altı genel seçimi de rakiplerinden açık bir farkla kazanan AK Parti 24 Haziran seçimleriyle beraber tartışmasız bir şekilde Hakim Parti hüviyetine bürünmüş durumdadır. Bu çerçevede, Türkiye'deki siyasi parti sistemini de artık rahatlıkla Hakim Parti Sistemi olarak nitelemek mümkündür (Ete, Altunoğlu ve Dalay 2015). Ancak diğer siyasi partilerle karşılaştırıldığında hala ciddi bir oy oranına ve mukayeseli üstünlüğe sahip olan AK Parti, 1 Kasım seçimleriyle kıyaslandığında hem %7 oy kaybetti hem de Meclis çoğunluğunu yitirdi. Bu sonucun, potansiyeli ve siyasal iddiaları çerçevesinde bakıldığında ciddi bir oy kaybı olduğu açıktır.

AK Parti'den ayrılan seçmenin SP yerine yoğunlukla MHP'ye yönelmesi, AK Parti'nin muhafazakâr seçmenini konsolide etmeyi başarırken, milliyetçi ve merkez sağ bakiyesi seçmenini tutmakta zorlanabildiğini göstermektedir. AK Parti'den ayrılan seçmenin büyük çoğunluğunun MHP'ye yönelmesi (Ipsos 2018; Çilek Ağacı 2018; KONDA 2018) AK Parti'nin 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında yoğunlaştırdığı milliyetçi söylem ve siyasetin ve AK Parti-MHP ittifakının, AK Parti aleyhine işleyerek MHP'yi beslediğini ortaya koymaktadır. Nitekim İYİ Parti'nin kurulmasından sonra baraj altında kalma riski taşıdığı değerlendirilerek ittifak yasasına vesile kılınan MHP,

%11 oy alarak herkesi şaşırttı. Böylece, İYİ Parti'nin kurulmasıyla kaybettiği seçmenin yerine AK Parti'den seçmen çekerek gücünü konsolide etti.

Siyasal gelenekleri ve seçmen tabanları örtüşmeyen dört siyasi partinin, Cumhuriyet'in aldığı erken seçim kararı sonrasında Millet ittifakı altında birleşmesi, önemli bir siyasi başarıydı. İYİ Parti'nin seçime katılmasının sağlanması ve SP'nin ittifaka dahil edilmesi de sonuçları belirleyebilecek etkili siyasal hamlelerdi. Ancak, Millet ittifakı gösterdiği siyasal başarıyı sayısal başarıya çeviremedi. Cumhurbaşkanı seçimlerini ikinci tura taşımak, desteklediği aday Cumhurbaşkanı seçtirmek ve TBMM'de çoğunluğu sağlamak hedeflerinden hiçbirisine ulaşamadı. Cumhuriyet'in %53,7 oyuna karşılık %33,9 oyda kaldı. TBMM'deki üye sayısı itibarıyla da 344'a karşı 189'da kaldı. Cumhuriyet'in yasalandığı organik, ideolojik ve sosyolojik benzerliğe sahip olmayan Millet ittifakı konjonktürel, taktiksel ve geçici bir ittifaktı. Gerek bu zayıf zemin gerekse seçim hedeflerine kavuşamaması dolayısıyla, seçim süreciyle sınırlı bir ittifak olarak seçim sonrasında dağıldı. İttifaktan beklenen sonuçların elde edilememesi, ittifakın iki büyük ortasında da (CHP ve İYİ Parti) parti içi tartışmalara, liderlik sorgulamasına ve kurultay çağrılarına yol açtı.

Millet ittifakı için yapılan siyasal başarının sayısal başarıya dönüştürülmemesi tespiti en fazla CHP için geçerli oldu. Kılıçdaroğlu, seçim öncesinde yaptığı hamlelerle seçim sürecini en fazla etkileyen liderlerden biri oldu. Büyük ortak olarak baraj tehdidi taşıyan partileri Millet ittifakı altında birleştirdi, İYİ Parti'nin seçimlere katılmasını sağladı, SP'yi ittifaka dahil ederek Cumhuriyet'in ötekileştirici söylemlerini dengeledi, ortak Cumhurbaşkanı adayını çıkarmak için son güne kadar arayışlarını sürdürdü, bu mümkün olmayınca da kendisine karşı genel başkanlık yarışına da katılan bir adayda (Muharrem İnce) karar kıldı. Bütün bu hamleler, seçim sürecini ve seçim sonuçlarını doğrudan etkileyecek hamlelerdi. Ancak, Kılıçdaroğlu, stratejisini CHP'nin oy oranını arttırmak yerine Erdoğan'ın oy oranını düşürmek üzerine kurduğu için siyasal performansını sayısal başarıya dönüştüremedi. Sonuç, CHP'nin aldığı %22,6 oy oranıyla %3 civarında bir kayıp yaşaması ve kurultay tartışmalarına maruz kalması oldu.

İYİ Parti, henüz kurulma sürecini tamamlamamışken katıldığı seçimlerde %10 bandına tutunarak ciddi bir başarı gösterdi. Büyük oranda, Ege ve Akdeniz bölgesindeki geleneksel merkez sağ tabana yaslanan İYİ Parti ağırlıklı olarak MHP'den, kısmen de AK Parti ve CHP'den oy almayı başardı. Aynı sağ ve sol seçmenden oy alarak dört parti etrafında örgütlenen siyaset

statükosuna yeni bir aktör olarak dahil olan İYİ Parti'nin siyasal kalıcılığı hakkında şimdiden bir şey söylemek zor. Kuruluşundan bu yana hem söylem hem de aktör ve kurum düzeyinde gösterdiği dağınıklık ve kamuoyuna alternatif bir siyaset önermeyişi siyasal kalıcılığını şüpheli kılmaktadır.

İttifak'ın küçük ortağı SP, aldığı %1,3 oy oranıyla muhafazakâr küskünlerin adresi olma hedefine ulaşamayarak erime sürecini sürdürdü. SP CHP ile aynı ittifak bünyesinde yer alması, muhafazakâr kesimin alternatif adresi olmayı sağlayacak kadro ve söylem revizyonunu gerçekleştirememesi ve kampanyanın son günlerinde muhalefetin kazanacağı psikolojisine giren muhafazakâr seçmenin kazanımların kaybolmaması düşüncesiyle Erdoğan ve AK Parti etrafında konsolide olması gibi faktörlerin etkisiyle hedeflediği oy sıçramasını gerçekleştiremedi.

24 Haziran seçimlerinde, baraj bandında yarışıp ittifak çatılarında yer bulamayışı dolayısıyla baraj tehdidi yaşayan tek siyasi parti HDP idi. PKK'nın sabotajına karşı koyamayarak 7 Haziran seçimlerinde en yükseğe çıkardığı siyasal etkisini ve seçmen tabanının bir kısmını kaybeden HDP, yönetici kadrolarının pek çoğunun cezaevinde olması veya her an cezaevine girme tehdidi altında kalması dolayısıyla seçimlere diğer partilere göre dezavantajlı katıldı. Ancak bu dezavantajını, barajı geçmesi için oluşan seçmen mobilizasyonu ile giderdiği söylenebilir. Bu çerçevede HDP, aslında ittifaka dahil edilmemenin avantajını yaşayarak %11,7 oy aldı. Baraj tehdidi altında kalabileceği ihtimali, hem HDP'den uzaklaşan seçmenlerin bir kısmının hem de HDP'nin Meclis dışında kalmasının AK Parti'ye yarayacağını düşünen bir kısım CHP'li seçmenin, stratejik bir tercihte bulunarak, HDP'ye yönelmesine yol açtı (Coşkun 2018a; Çilek Ağacı 2018; Kapmaz 2018; KONDA 2018).

Sonuç olarak, 24 Haziran seçimleri, seçmen tercihlerinin farklılaşmasıyla siyasal dinamizmin varlığını tescillerken, oy geçişkenliklerinin ittifak bünyesinde yaşanması dolayısıyla da siyasal istikrar ve statükonun devamını sağladı. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 10 Ağustos 2014 ve 16 Nisan 2017 seçimlerindeki trendi tahkim ederken, genel seçimler İYİ Parti'nin siyasal hayata katılması ve MHP'nin AK Parti ile ittifaka yönelmesi dolayısıyla AK Parti'nin dezavantajına bir sonuç üretti. Cumhurbaşkanlığındaki trendin sürmesi ve genel seçimlerdeki oy geçişkenliklerinin ittifak bünyelerinde kalması, siyasetin, seçmenin eğilimlerini farklılaştıracak veya mevcut statükoyu bozacak bir alternatif ortaya koyamadığını gösteriyor.

GELECEĞE TAŞINAN SORULAR

Her seçim, siyasal ve toplumsal dinamik ve eğilimlerin hem kısa hem de orta ve uzun vadeli fotoğrafını çekmektedir. Bu çerçevede, toplumsal ve siyasal gelişimin geçici ve kalıcı dinamiklerini anlamak konusunda ciddi bir imkan sunmaktadır. 24 Haziran seçimleri de, kalıcı bazı siyasal ve toplumsal dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Aşağıda, bu dinamiklerin önemli birkaçına değinilecektir.

Yeni Hükümet Sistemi

24 Haziran seçimlerin en önemli kalıcı sonucu, 16 Nisan 2017’de referandumla kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin gerçekleşmesi oldu. 16 Nisan referandumunda kabul edilen paket, sisteme geçişi ilk seçimle ilişkilendirmiş, aradaki zamana geçiş için gereken uyum yasalarının çıkarılmasına hasretmişti. Referandumun az bir farkla kabul edilmesi ve sisteme tam geçişin gerçekleşecek ilk seçimlere bağlanması, muhalefetin henüz uygulanmaya başlamayan yeni sistemi parlamenter sisteme geri döndürme umudunu canlı tutmuştu. 24 Haziran seçimlerindeki siyasal konumlanma da bu eksende şekillenmişti. Cumhuriyet ittifakı sistemin hayata geçirilebilmesi için Erdoğan’ı Cumhurbaşkanı seçtirmeyi ve TBMM’de çoğunluğu sağlamayı hedeflerken, Millet ittifakında birleşen siyasi partilerin temel hedefi, parlamenter sisteme geri dönüşü veya Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini revize etmeyi sağlayacak bir çoğunluğa erişmektir. Muhalefet, seçimleri kazandığında, muhtemelen 16 Nisan referandumunda kabul edilen sistem değişikliğini iptal etmeye yönelik canlı bir tartışma başlayacak veya güçler ayrılığının tahkim edilmesi ve denge denetleme mekanizmalarının güçlendirilmesi yönünde düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla, Cumhuriyet ittifakının Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimleri kazanması, sistem geçişini tamamlayan ve geri dönüş ihtimallerinin önünü kapatan bir sonuç üretti. Bu çerçevede, 24 Haziran seçimlerinin en önemli sonucu, Türkiye’nin Meşrutiyet döneminden beri farklı formlarla yürüttüğü parlamento ve başbakanlık ofisi öncelikli yönetim modelinden Cumhurbaşkanlığı öncelikli bir yönetim modeline geçmiş olmasıdır.

Türkiye, siyasal tarihi boyunca gerçekleşen en köklü yönetim sistemi değişikliğini, AK Parti ve MHP’den oluşturulan heyetlerin kapalı oturumlarında çizilen çerçevenin, siyaset ve kamuoyunun müzakeresine açılmadığı bir sürecin sonunda az bir oy farkıyla kabul etmiştir. Ancak, sistem değişikliği peş peşe gerçekleşen iki seçim testinden geçmiş ve demokratik meşruiyete

kavuşturulmuştur. Yeni sistem, önümüzdeki dönemde iki önemli imtihan süreciyle sınanacaktır. İlk olarak, sürecin geniş tabanlı bir müzakere ile yürütülmemesi, kuşkusuz pek çok öngörülemez boşluk ve problem üretecektir. Bir asrı aşkın süredir parlamenter sistemin kural ve teamüllerine göre işleyen siyaset ve bürokrasi, yeni sisteme ayak uydurmakta zorlanacaktır. Yeni sistemin, bu çerçevede gözlemlenen olası boşluk, eksiklik ve dirençleri kolaylıkla aşılabilir. Sistem değişikliğini gerçekleştiren siyasi iradenin, zamanla ortaya çıkabilecek aksaklıkları giderecek idari ve siyasi imkanlarla mücehhez olması, sistemin olgunlaşması için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

İkinci olarak, hükümet sistemi değişikliğini, AK Parti'nin vesayet tasfiye edilmesinden sonra yöneldiği yeni siyasal sistemi inşa hedefinin gerçekleşmesi olarak görmemek gerekir. AK Parti, vesayet sonrası dönemde demokratik bir siyasal sistemin inşası için yeni Anayasa yazımı da dahil olmak üzere, kapsamlı bir demokratikleşme programına yönelmiş ancak, siyasal mücadelenin şiddetlenmesi üzerine hedefini ertelemek durumunda kalmıştı. Vesayetçi aktörler üzerinden siyasetle bağ kuran kesimlerin vesayet sonrasında temsil krizi yaşayarak sokağa yönelmeleri, vesayetle mücadele sürecini örgütsel hedefleri doğrultusunda kullanarak sistemin yeni vasisi olarak siyasete müdahale etmeye başlayan FETÖ'nün saldırıları, Arap Baharının kısa sürede yön değiştirerek Türkiye'yi de doğrudan etkileyecek bir bölgesel istikrarsızlığa dönüşmesi ve bu üç dinamiğin de etkisiyle PKK'nın çözüm sürecini akamete uğratarak yükselttiği terör dalgası altında, AK Parti, vesayet sonrası demokratik siyasal sistem inşasını ertelemek durumunda kaldı. 15 Temmuz darbe teşebbüsüyle zirveye ulaşan saldırılar, siyaseti ve kamuoyunu istikrarsızlık ve beka endişesine sürüklemişken, Bahçeli'nin teklifi ve desteğiyle mümkün hale gelen sistem değişikliği, siyasi istikrarı ve güçlü yürütmeyi önceleyen bir perspektifle kurgulandı. Dönemin psikolojisi ve ihtiyaçları, güçlü liderlik ve siyasi istikrar lehine demokratik standart ve ideallerden taviz vermeyi getirdi. Bu nedenle, erkler ayrılığı, denge ve denetleme mekanizmaları, yasamanın yürütme ile ilişkisi gibi birçok demokratik standart, yeni hükümet sisteminde olması gereken ağırlıkta yer alamadı. Bu çerçevede, AK Parti'nin hedeflediği vesayet sonrası demokratik siyasal sistem tasavvurunu gerçekleştiren hükümet sistemi değişikliği ile tüketmek doğru olmayacaktır. Demokratik bir toplum, siyaset ve devlet tasavvuruna dayanan kuşatıcı bir sistem inşası AK Parti'nin, siyasetin ve toplumun gündeminde ve hedefinde olmaya devam etmelidir. Bu çerçevede, yeni sistemin önümüzdeki dönemde sınanacağı ikinci alan, siyasi iradenin mevcut kurguyu, güvenlik kaygılarının gerektirdiği geçici bir aşama olarak görüp koşullar

elverdiğinde demokratik standartlar çerçevesinde revizyona tabi tutup tutmayacağıyla ilişkilidir.

Yeni Siyasetin Kodları

24 Haziran seçimlerinin sistem geçişini kalıcılaştırıp yeni sistemi tahkim etmenin yanı sıra işaret ettiği bir diğer sonuç, özellikle MHP ile ittifaktan sonra belirginlik kazanan milliyetçi siyasetin güçlenmesi oldu. Vesayet tasfiye sürecinden sonra AK Parti'ye yeni siyasal sistemi inşa ettirmemek üzere başlayan saldırılar, zamanla Erdoğan üzerinden ülkenin hedef alındığı bir boyuta varınca, AK Parti, esasında, kriz anlarında sığınılan bir liman olarak işlev gören beka siyaseti ve milliyetçi söyleme tutundu. MHP'nin beklenmedik yakınlaşması ve sonrasında kritik anlarda aldığı inisiyatifler, bu yakınlaşmayı kalıcı bir ittifaka dönüştürdü. 2002'den beri, geliştirdiği söylem ve politikalarla toplumu, siyaseti ve devleti dönüştüren AK Parti'nin, yoğunlaşan saldırılar ve MHP ittifakına duyduğu ihtiyaç dolayısıyla, milliyetçi bir eksene tutunması, siyasetin gramerini de etkiledi. 24 Haziran seçimleri, AK Parti'nin yöneldiği yeni siyasi söylem ve politikaların milliyetçi siyaseti güçlendirdiğini ve Türkiye'nin bir süre daha bu siyaset ekseninde yol alacağını gösterdi.

Milliyetçi siyasetin güçlenmesinin en önemli göstergelerinden biri, milliyetçi gelenekten iki partinin, 91 milletvekili ve %21 oy oranıyla çok güçlü bir temsile kavuşması oldu. İYİ Parti'nin kurulmasıyla MHP'nin ciddi bir oy kaybı yaşayacağı varsayılırken, her iki partinin birbirine yakın oy alarak toplamda %21 desteğe kavuşmaları, 24 Haziran seçimlerinin en önemli sürprizlerinden biri oldu. Bu durumu, iki eksen üzerinden açıklamak mümkün. İlk eksen, MHP'nin bölünmesiyle sonuçlanan süreci ve İYİ Parti'nin MHP'den ciddi bir oy almasını anlamlandırırken, ikinci eksen bölündükten ve tabanının yarısını İYİ Parti'ye kaptırdıktan sonra MHP'nin %11 oy almasını anlamaya yardımcı olabilir.

İlk eksen, MHP'nin bölünmesi ve İYİ Parti'nin MHP seçmeninin önemli bir kısmını yanına çekerek %10 oy almasının gerekçeleriyle ilgili. Bu süreci doğru değerlendirebilmek için MHP'nin 1999 seçimlerinden beri bünyesinde barındırdığı iki farklı seçmen kitlesinin siyasal önceliklerini aynı zeminde birleştirmekte yaşadığı zorlukları hatırlamakta fayda var. MHP, 1990'ların ortalarından itibaren, İç Anadolu'da muhafazakâr-milliyetçi, Güney-batı sahil şeridinde seküler-ulusalcı kimliğe yaslanan iki farklı seçmen kitlesinin desteğini alıyordu. Siyasal gündemin terör ve bölünme gibi doğrudan

milliyetçi duyguları harekete geçirebildiği durumlarda, bu iki seçmen kitlesini ortak paydada buluşturabilen MHP yönetimi, dindarlık, yaşam tarzı, vesayetle mücadele gibi başlıkların siyasal gündemi belirlediği dönemlerde, eğilimleri farklılaşan iki seçmen kitlesi arasında bir tercih yapmak durumunda kalıyordu (Ete, Taşdelen, and Ersay 2014). Bu çerçevede, 22 Temmuz 2007 seçimleri ile 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü dönemi arasında batıdaki seküler-ulusalcı seçmen kitlesinin siyasal önceliklerini benimseyen MHP, 15 Temmuz'dan bugüne İç Anadolu'daki muhafazakâr-milliyetçi seçmen kitlesinin siyasal önceliklerini gözetten bir siyasi çizgi izliyor.

MHP, 1999 seçimlerinde, Öcalan'ın yakalanmasının oluşturduğu milliyetçi rüzgarın, 28 Şubat süreci sonrasında sistemin Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi'ne vize vermeyeceğini düşünen dindar kesimin ve sorunlara cevap veremeyen merkez-sağ partilerin muhafazakâr tabanının desteğini alarak %18 oy almıştı (Çarkoğlu 2000). 1999-2002 arasında yer aldığı koalisyon hükümetinde tabanını tatmin edecek bir performans ortaya koyamayınca, 2002 seçimlerinde seçmeninin önemli bir kısmını AK Parti'ye ve Genç Parti'ye kapturarak baraj altında kaldı. AK Parti, ekonomik refah, demokratik standartları yükseltme ve aktif dış politika gibi hamlelerle, İç Anadolu'daki milliyetçi kesimi ekonomi-politik bir dönüşüme tabi tutarak pozitif milliyetçilik ekseninde kalıcı tabanı haline getirdi. MHP, muhafazakâr-milliyetçi tabandaki kaybını, Güney batı sahil şeridinde yoğunlaşan dinamik yeni bir seçmen kitlesiyle telafi etti.

1990'ların sonlarından itibaren, bir yandan terörle mücadele sürecinde uygulanan zorunlu göç neticesinde sahil şeridine göç eden Kürt nüfusla yaşanan gerilim, öte yandan yaşam tarzı kaygısı üzerinden AK Parti iktidarından duyulan tedirginlik, Bahçeli yönetiminde imajını yenileyen MHP'yi, geleneksel olarak merkez sağa yakın duran bu nedenle de CHP'yi adres görmeyen tabanın adresi haline getirdi. Böylece, 2007 seçimlerinde MHP, asıl desteğini Mersin, Isparta, Muğla, Aydın, Manisa, Balıkesir gibi sahil şeridindeki illerden aldı. MHP, AK Parti'nin başlattığı açılım sürecini de fırsat bilecek, tepkisel milliyetçilik ile yaşam tarzı kaygısının eklenmesiyle oluşan ulusalcı seçmen nezdinde kalıcı bir adrese dönüşmek üzere, bölünme korkusuna ve AK Parti karşıtlığına yaslanan bir söylem benimsedi (Ete, Taşdelen ve Ersay 2014). 2009 yerel seçimlerinde, 12 Eylül 2010 referandumunda, 17-25 Aralık operasyonunda, 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde ve 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, İç Anadolu'daki muhafazakâr-milliyetçi seçmenini küstürmek pahasına, sahil şeridindeki seçmeninin siyasal

eğilimlerine yaslanarak, AK Parti'ye karşı CHP ile fiili bir ittifak politikası yürüttü.

7 Haziran ile 1 Kasım 2015 seçimleri arasında yaşanan gelişmeler ve ardından 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe teşebbüsü hem Bahçeli'nin parti içindeki konumunu hem de 2007 seçimlerinden beri seküler-milliyetçi tabana öncelik vererek benimsediği AK Parti karşıtı pozisyonunu kökten değiştirdi. MHP'nin 7 Haziran seçimlerinde saflarına kattığı 1,9 milyon oyun 1,8 milyonunu 1 Kasım seçimlerinde kaybetmesi, parti içinde ciddi eleştirilere ve olağanüstü kongre çağrılarına yol açtı. Bahçeli, parti içi muhalefetin taleplerini karşılamayınca, parti içi gerilim yargıya taşındı. 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü, siyasetin zeminini radikal bir şekilde değiştirirken, Bahçeli'ye de 2007'den beri sürdürdüğü AK Parti karşıtı siyaseti değiştirme ve bu çerçevede parti içi muhalefetin baskılarından kurtulma imkanı sağladı. Bahçeli'nin AK Parti'nin yanında konumlanarak parti içi muhalefeti parti dışına itmesi sonrasında MHP'deki küskünler, badireli geçen uzunca bir sürenin ardından Ekim 2017'de Meral Akşener'in genel başkanlığında kurulan İYİ Parti çatısı altında örgütlendiler. MHP teşkilatlarının ve milletvekillerinin önemli bir kısmı İYİ Parti'ye katıldı.

MHP'nin AK Parti ile ittifakını kurumsallaştırması, DP'yi de bünyesine katarak CHP ile aynı ittifak çatısı altına giren İYİ Parti'nin sahil şeridindeki MHP seçmeninden ciddi bir destek bulmasını sağladı. Böylece, MHP, 2007-2016 yılları boyunca yatırım yaptığı sahil şeridindeki seçmenini İYİ Parti'ye kaptırdı. MHP'nin en yüksek oy kaybı yaşadığı buna karşın İYİ Parti'nin en yüksek oy aldığı bölgenin Ege ve Akdeniz, illerin ise Burdur, Isparta, Antalya, Muğla, Denizli ve Çanakkale olması bu durumu teyit ediyor. Nitekim 16 Nisan 2017 Anayasa referandumu, MHP'nin sahil şeridindeki seçmenini mobilize etme yeteneğini kaybettiğini ortaya koymuştu. MHP içinde mücadele etme yollarını tüketen ancak henüz ayrı bir siyasi çatı altında partileşemeyen muhalifler, 16 Nisan referandumunda, AK Parti-MHP ittifakına karşı Hayır blokunda yer almış ve MHP tabanında önemli bir ağırlığa sahip olduklarını ortaya koymuşlardı. 1 Kasım seçim sonuçları baz alındığında %61 oy desteğine sahip olması beklenen Evet blokunun referandumda %51,4 oy alarak %10 civarında bir kayıp yaşamaması, MHP'nin tabanı üzerindeki hakimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştı.

24 Haziran seçimleri öncesinde MHP oylarının düşeceğine yönelik öngörüler, 1 Kasım'da Anadolu'daki muhafazakâr-milliyetçi oyları AK Parti'ye kaptırdıktan sonra, İYİ Parti'nin kurulmasıyla sahil şeridindeki seçmenini de

kaybedeceği varsayımına dayanıyordu. Bu varsayımın 16 Nisan referandumunda da doğrulandığına inanılıyordu. 24 Haziran seçimleri, İYİ Parti ile ilgili öngörülerini doğrularken, AK Parti'deki milliyetçi seçmenle ilgili sürpriz bir sonuç doğurdu. (Bu çerçevede aslında, Evet oylarındaki MHP payı ile ilgili öngörüler konusunda 16 Nisan referandumunun yanlış okunduğu söylenebilir. 16 Nisan referandumu sonrasında, MHP'nin ittifaka katkısıyla ilgili yürütülen spekülasyonlar, AK Parti'nin 1 Kasım'daki oylarını koruduğu varsayımına dayanıyordu. Bu nedenle MHP'nin AK Parti'deki milliyetçi seçmenin desteğini alarak %11 oy alması, 24 Haziran seçimlerinin en önemli sürprizi olarak görüldü. Oysa, bu oy kaybının 16 Nisan referandumu öncesinde gerçekleştiği ve MHP'nin referandumdaki katkısının öngörülenden daha yüksek olduğu da söylenebilir. AK Parti ve MHP'nin aynı blokta yer alması dolayısıyla 16 Nisan'da fark edilemeyen bu kayış, seçmenin partilere oy verdiği 24 Haziran'da görünürlük kazandı).

Bu çerçevede, İYİ Parti'nin kurulması ve sahil şeridindeki MHP tabanını devralması, MHP'nin parti içi muhalefetin güçlenmesi ve radikal siyaset değişikliği dolayısıyla, 1999 seçimlerinden beri bünyesinde barındırdığı eğilimleri farklı iki seçmen tabanını artık bir arada tutamayışının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Bu açıklama çerçevesi, İYİ Parti'nin kuruluşunu ve katıldığı ilk seçimlerde %10'a yakın bir oy almasının gerekçelerini ortaya koyuyor. Şimdi, MHP'nin tabanının yarısını İYİ Parti'ye kaptırarak yaşadığı kaybı nasıl telafi edebildiğine bakalım. Bu da bizi ikinci eksene, Gezi eylemleri ve 17-25 Aralık operasyonlarıyla başlayıp 7 Haziran sonrasındaki terör dalgası ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü ile zirveye ulaşan çok yönlü saldırılar karşısında AK Parti'nin gerçekleştirdiği söylem ve siyaset değişikliğini ve bu değişikliğin ürettiği siyasi sonuçları değerlendirmeye götürüyor.

AK Parti, 15 Temmuz darbe teşebbüsüyle zirveye ulaşan saldırılara siyasal mirası ve iktidar tecrübesiyle uyumlu bir söylem, hedef ve misyonla karşı durmak yerine, kuşatılmışlık, istikrarsızlık ve beka kaygılarını belirginleştiren popülist bir milliyetçi söylem ve güvenlik politikaları ile karşılık vermediği tercih edince milliyetçilik siyasetin merkezine oturdu. AK Parti'nin beka endişesi üzerinden söylem ve politikalarını revize etmesinin en etkili yansıması, AK Parti ile MHP arasında yaşanan ittifak oldu. Sistem değişikliğini mümkün kılan Anayasa değişikliği ve 16 Nisan referandumu, OHAL düzenlemesi, ittifak yasası, seçimlerin 16 ay erkene alınması, seçimlere Cumhurbaşkanlığı altında ve Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleme kararıyla gidilmesi gibi kritik karar ve düzenlemeler, AK Parti-MHP ittifakı

sayesinde hayata geçti. 24 Haziran seçimleri, bu siyasi tablonun toplumsal tabanını ürettiğini, siyasetin yeni vasatı olarak kurgulanan beka endişesi, milliyetçi söylem ve güvenlikçi politikaların toplumun da vasatı haline geldiğini gösterdi. Milliyetçi geleneğin –imkansız başarılar- bölünerek büyümesini bu şekilde anlamlandırmak mümkün. Bahçeli yönetiminden ve yöneldiği yeni siyasetten hoşnut olmayan seçmen İYİ Parti’yi %10’a taşıırken, 1 Kasım 2015 seçimlerinde AK Parti’ye yönelen milliyetçi seçmen de adres değiştirip MHP’yi %11’e taşıdı.

Bu çerçevede, son yıllarda benimsenen yeni söylem ve siyasetin, milliyetçi siyasi geleneği güçlendirdiği ve AK Parti’yi MHP’ye bağımlı kıldığı söylenebilir. Milliyetçilik eksenli mevcut siyaset, hem siyasal hem de sayısal olarak AK Parti’yi zayıflatmaktadır. Nitekim 10 Ağustos 2014 seçimlerinde, MHP karşı cephede yer almasına rağmen, tek başına %51,79 oyla Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan, dört yıl sonra, MHP desteğiyle %52,6 oyla seçilebildi. Aynı şekilde, 1 Kasım seçimlerinde tek başına %49,50 oy oranına kavuşan AK Parti, 16 Nisan referandumunda, MHP’yi de yanına alarak %51,4 oy oranına ulaşabildi. AK Parti’nin, Gezi eylemleri-15 Temmuz darbe teşebbüsü aralığında, vesayet sonrası Yeni Türkiye’yi kurma iradesini zaafa uğratmak üzere gerçekleştirilen saldırılar karşısında, siyasal misyonunu revize ederek eski Türkiye’nin milliyetçi ve güvenlikçi vasatına geri çekilmesi, bu sonucu üretmiş görünüyor.

AK Parti’nin önümüzdeki dönemde önemli imtihanlarından biri, içinde bulunulan kaotik koşullardan dolayı milliyetçi söyleme ve güvenlik politikalarına verilen ağırlığın ne ölçüde kalıcılık kazanacağıdır. Vesayet sonrasında siyasette ve toplumda beka ve istikrarsızlık endişesine yol açan tehditler büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, FETÖ ve PKK ile mücadelede önemli mesafeler kaydedilmiş, Suriye kaynaklı ulusal güvenlik tehditleri sınır ötesi operasyonlarla paranteze alınmış durumdadır. Dolayısıyla, AK Parti’nin vesayet sonrası inşa vizyonunu erteleyerek beka ve güvenlik eksenli politikalara yönelmesini gerektiren koşullar ortadan kalkmak üzeredir. Önümüzdeki dönemin sorusu, toplumu, siyaseti ve devleti dönüştürme iddiasındaki AK Parti’nin, bu misyonu taşımakta zorlanacak milliyetçilikle nasıl bir ilişki yürüteceğidir.

İki Kutuplu Sosyolojik Konsolidasyon

Siyasi partiler, toplumun temel aidiyet formlarına ve bu formların ürettiği ayrışma ve bölünmelere ayna tutarlar. Toplumsal ayrışmaların kaynağı

sosyo-ekonomik veya coğrafi dinamikler olabileceği gibi etnik, dinsel veya kültürel dinamikler de olabilir (Özbudun 2011). II. Meşrutiyetin ilanından sonra gerçekleşen Meclis-i Mebusan seçimleri ertesinde oluşan siyasi partiler, modernleşme sürecinin toplumsal dayanakları, hedefi ve içereceği olası politikalar, kısacası benimsenmesi gereken yol haritası üzerinde yaşanan ihtilafları yansıtıyordu. Şerif Mardin'in (Mardin 1973) merkez-çevre kavramsallaştırması üzerinden tanımladığı siyasi fay hattı, bu partilerin de temel zemini teşkil ediyordu. Mardin'in, yöneten-yönetilen, devlet-toplum veya elit-toplumsal çoğunluk arasındaki çatışma ve farklılaşmayı tarif etmek üzere tedavüle soktuğu bu kavramsallaştırma, modernleşme sürecinin Osmanlı-Türkiye tecrübesinin doğal bir sonucuydu. Modernleşme sürecinin merkezîyetçi, batıcı, milliyetçi ve laik bir hatta ilerlemesini sağlayan siyasi elitlerle bundan rahatsız olan toplumsal çoğunluk arasındaki siyasi ayrışma, 1908'den 1965'e kadar merkez-çevre, 1965-1980 arasında ise sol-sağ ikiliğiyle tarif edildi. Sosyo-ekonomik politikalardaki farklılaşmadan öte, merkez-çevre denkleminde anlam veren siyasi ve kültürel farklılaşmanın hayat verdiği sol-sağ ayrımı, 1980'lerde tedrici olarak çözümlenerek 1990'lardan itibaren yerini kimlik siyasetine bıraktı. 1987-2007 arası, merkez-çevre, sol-sağ ve kimlik siyasetinin iç içe geçtiği bir fetret ve arayış süreci olarak yaşandı. 2007'den bugüne ise, toplumun etnik ve dini kimliğe yönelik eğilimleri, siyasi hayatın temel fay hatlarını ve siyasi parti konumlanmalarını belirleyen ana dinamik işlevi görüyor.

Türkiye siyasetinin gündelik gelişmeleri aşan/ayıklayan yapısal dinamikleri, toplumun ve siyasi temsilcilerinin İttihatçı-Kemalist ulus-inşa projesine yönelik taraftarlık ve karşıtlık tutumları üzerinden hayat buluyor. İttihatçı-Kemalist bürokratik elitin laiklik ve milliyetçilik ekseninde yeni bir devlet ve ulus inşa etme politikaları, dini ve etnik kimliğin siyasetin ana dinamiği haline gelmesine yol açtı. Ulus-inşa ajandasının belkemiğini oluşturan dini ve etnik kimliğe yönelik taraftarlık ve karşıtlık eğilimleri, zaman zaman çeşitlense de özünde dört siyasi damarın siyasi hayata yön vermesine sebep oldu. Toplumun ve siyasetin laiklik ilkesine yönelik tutumu yatay ekseni oluştururken, milliyetçilik ilkesine yönelik tutumu dikey ekseni oluşturuyor. 1990'lara kadar, merkez-çevre ve sol-sağ şemsiyeleri altında, etnik eğilimler dini eğilimlerin belirlediği siyasi konumlanmalar içerisinde erimek durumunda kalabiliyordu. İlk defa 2007 seçimleri, etnik eğilimlerin kalıcı bir şekilde siyaset sahnesine yerleşmesine ve siyasi alanın toplumun ve siyasetin etnik ve dini fay hatlarına ayna tutan dört eğilim tarafından belirlenmesine yol açtı. Başka bir deyişle, dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi

gelişim dinamikleri çerçevesinde, merkez-çevre veya sol-sağ şemsiyeleri altında konumlandırılan siyasi partiler ve seçmenleri, 2007'den bu yana, laiklik ve milliyetçilik politikalarına yönelik eğilimlerin belirleyici olduğu dört temel siyasi çizgi üzerinden örgütleniyor. Siyasal tutumlarında laiklik veya dindarlık dinamiğinin belirleyici olduğu kesimler AK Parti ve CHP'de örgütlenirken, milliyetçi veya etnik aidiyetlerini önceleyen kesimler MHP (İYİ Parti) ve HDP'de örgütleniyorlar (Ete 2014b).

Öte yandan, siyasi partilerin sosyolojik konsolidasyonunu gösteren bu durum, seçmen değişkenliğini veya oy kaymalarını tamamen ortadan kaldırmıyor. Siyasetin görece istikrarsız olduğu veya radikal bir dönüşüm sürecinden geçtiği dönemlerde, seçmen mevcut partisine mesaj vermek veya sorunlarına sahip çıkacağına inandığı yeni siyasi alternatifler oluşturmak üzere başka adreslere yönelebiliyor. Ancak, oy/seçmen geçişkenliği genellikle bloklar içerisinde gerçekleşiyor (Esmer 2002). Bu çerçevede, seçmen geleneksel partisinden desteğini çektiğinde aynı siyasal eksen üzerinde olduğunu düşündüğü partilere yöneliyor. Bu eksen, geleneksel olarak merkez-çevre veya sağ-sol kavramsallaştırmaları çerçevesinde anlamlandırılabilir. 7 Haziran, 1 Kasım ve 24 Haziran genel seçimlerinde AK Parti ve MHP arasında yaşanan oy geçişkenliği bu durumun güzel örneklerinden birini ortaya çıkardı. Benzer şekilde, özellikle Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde, 2009, 2011 ve 2015 seçimlerinde CHP ve MHP, 24 Haziran genel seçimlerinde de CHP, MHP ve İYİ Parti seçmenleri arasında yaşanan geçişkenlik de aynı bağlamda değerlendirilebilir (Çilek Ağacı 2018; KONDA 2009, 2011, 2015b, 2015a, 2018).

Aynı eksene yakın siyasi partiler veya seçmen kümeleri arasında yaşanan bu geçişkenliğin yanı sıra, siyasi parti kimliklerinin flulaştığı veya daha öncelikli bir siyasi gündemin parti kimliğini bastırdığı referandum ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de, genel ve yerel seçimlerdeki dörtlü eksen yerini ikili veya üçlü eksene bırakıyor. Bu tür seçimlerde HDP, seçmenini ayrıştırarak üçüncü bir yol çizerken (2010 referandumu, 10 Ağustos Cumhurbaşkanlığı seçimleri), AK Parti, CHP ve MHP seçmenleri ve parti kararını izlemeyen bir kısım HDP seçmeni iki eksen üzerinden bölünüyor. Dolayısıyla 2007 yılından beri, siyasi partiler söz konusu olduğunda dört, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üç, referandumlarda iki eksen üzerinden yaşanan siyasal konumlanmaların neredeyse statikleştiği, oluşan sosyolojik ve siyasi konsolidasyonun siyasal dinamizmi yok edecek düzeyde güçlü bir hat üzerinden tahkim olduğu söylenebilir. Bir çok araştırma (KONDA 2015a, 2017, 2018),

siyasal kimlik öncülüğünde varlığını sürdüren bu öbeklenmenin ekonomik ve kültürel öğelerle de desteklenerek sosyolojik bir niteliğe kavuştuğunu göstermektedir. Yeni siyasal sistemin, %50+1 oy hedefine endeksli iki türlü bir seçim maratonuna dayanması ve seçim ittifaklarını teşvik etmesi, zaten var olan bu iki kutuplu seçmen konumlanmasının daha da güçleneceğini gösteriyor. Nitekim 24 Haziran seçimleri, bunun ilk örneğini ortaya koydu.

Bu çerçevede, son dört yıl içinde, darbe teşebbüsünden sistem değişikliğine, seçmen eğilimlerini etkileyebilecek onca gelişmeye rağmen, toplumun siyasal ve sosyolojik olarak iki eksen üzerinde konsolide olduğu görülüyor. 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 16 Nisan 2017 referandumu ve 24 Haziran 2018 (Cumhurbaşkanlığı) seçimleri, bu öbeklenmenin neredeyse kemikleştğini gösteriyor. Seçimler öncesinde, siyasi partiler arasında yaşanan hareketlilik ve seçmeni etkilemeye yönelik stratejiler, seçimlere yaklaşıldıkça sadeleşiyor ve en nihayetinde mevcut konumlanmalar, iki-üç puanlık marjlarla, varlığını sürdürüyor. Bu durum, siyasetin veya siyasi performansın anlamsızlığını göstermekten öte mevcut siyasetin ve siyasi performansın seçmenin siyasal konumlanmasını beslediğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu sonuçlar, siyaset-karşıtı bir tutumla siyasetten umudu kesmeye yol açmak yerine, siyasete yönelik açığı işaret ederek siyaset üretimini cesaretlendirmelidir.

Kaynakça

- AYDIN-DÜZGİT, S. (2012). "No Crisis, No Change: The Third AKP Victory in the June 2011 Parliamentary Elections in Turkey." *South European Society and Politics* 17 (2): 329–46.
- AYTAÇ, S. E., ÇARKOĞLU, A., YILDIRIM K. (2017). "Taking Sides: Determinants of Support for a Presidential System in Turkey." *South European Society and Politics* 22 (1): 1–20.
- ÇARKOĞLU, A. (2000). "The Geography of the April 1999 Turkish Elections." *Turkish Studies* 1 (1): 149–71.
- ÇARKOĞLU, A. (2007). "A New Electoral Victory for the 'Pro-Islamists' or the 'New Centre-Right'? The Justice and Development Party Phenomenon in the July 2007 Parliamentary Elections in Turkey." *South European Society and Politics* 12 (4): 501–19.
- ÇARKOĞLU, A., YILDIRIM K. (2015). "Election Storm in Turkey: What Do the Results of June and November 2015 Elections Tell Us?" *Insight Turkey* 17 (4): 57–79.
- ÇİÇEK, C., COŞKUN V. (2016). "Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak." Ankara: Barış Vakfı.
- Çilek Ağacı (2018). "Haziran 2018 Seçim Analizi ve Oy Geçişleri." Çilek Ağacı (blog). June 30, 2018. <http://cilekagaci.com/2018/06/30/haziran-2018-secim-analizi-ve-oy-gecisleri/>.

- COŞKUN, V. (2018a). "24 Haziran (5) HDP'nin Oyu Kimin Oyu?" July 28, 2018. serbestiyet.com/yazarlar/vahap-coskun/24-haziran-5-hdpnin-oyu-kimin-oyu-847156.
- COŞKUN, V. (2018b). "24 Haziran (2) Erdoğan ve AK Parti." Serbestiyet. August 7, 2018. serbestiyet.com/yazarlar/vahap-coskun/24-haziran-2-erdogan-ve-ak-parti-846958.
- DALAY, G. (2016). "Turkey's Post-Arab Spring Foreign Policy." *Foreign Affairs*, November 24, 2016. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-11-24/turkey-s-post-arab-spring-foreign-policy>.
- ESEN, B., GÜMÜŞÇÜ Ş. (2017). "A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017." *South European Society and Politics* 22 (3): 303–26.
- ESMER, Y. (2002). "At the Ballot Box: Determinants of Voting Behaviour in Turkey." In *Politics, Parties and Elections in Turkey*, edited by Yılmaz Esmer and Sabri Sayan, 91–114. Boulder, CO: Lynne Rienner,.
- ETE, H. (2010). "Siyasetin 12 Eylül Referandumunu ile İmtihanı." *Türkiye Günlüğü*, no. 103.
- ETE, H. (2013). "The Political Reverberations of the Gezi Protests." *Insight Turkey* 15 (3): 15–25.
- ETE, H. (2014a). "Gülen'in Dünü, Bugünü, Yarını." *Türkiye Günlüğü*, no. 117.
- ETE, H. (2014b). "The 2014 Local Elections in Turkey: A Victory for Identity Politics." *Insight Turkey* 16 (2): 111–28.
- ETE, H. (2014c). "Yeni Cumhurbaşkanlığı Modeli ve Muhtemel Yansımaları." *Görüş*, Haziran 2014.
- ETE, H., ALTUNOĞLU M., DALAY G. (2015). "Turkey under the AK Party Rule: From Dominant Party Politics to Dominant Party System?" *Insight Turkey* 17 (4): 171–92.
- ETE, H., BEKTAŞ E. (2011). "The Political Agenda of the June 2011 Elections." Policy Brief. Ankara: SETA.
- ETE, H., TAŞDELEN H., ERSAY S.O. (2014). Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe: MHP'nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri. Ankara: SETA.
- ETE, H., TAŞTAN C. (2013). *Kurgu ile Gerçeklik arasında Gezi Eylemleri*. Ankara: SETA.
- IPSOS, (2018). "24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Milletvekili Genel Seçimi Sandık Sonrası Araştırması." Ipsos. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2018-07/Ipsos-SandikSonrasiArastirmasi-CnnTurk-2Temmuz2018.pdf>.
- KANAT, K. (2018). "Understanding the July 15th Failed Coup." In *Turkey's July 15th Coup*, edited by M. Hakan Yavuz and Bayram Balci, 130–49. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- KAPMAZ, C. (2018). "Aslında Kürtler HDP'yi Barajın Altında Bıraktı." Serbestiyet. June 26, 2018. serbestiyet.com/yazarlar/cengiz-kapmaz/aslinda-kurtler-hdpyi-barajin-altinda-birakti-846837.
- KHAN, M. R. (2018). "The July 15th Coup: A Critical Institutional Framework for Analysis." In *Turkey's July 15th Coup*, edited by M. Hakan Yavuz and Bayram Balci, 46–77. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- KONDA, (2009). "29 Mart 2009 Yerel Seçim Araştırması." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/29-mart-2009-yerel-secim-arastirmasi/>.
- KONDA, (2011). "12 Haziran 2011 Genel Seçim Açıklaması." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/12-haziran-2011-genel-secim-aciklamasi/>.

- KONDA, (2015a). "1 Kasım Sandık ve Seçmen Analizi." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/1-kasim-sandik-ve-secmen-analizi/>.
- KONDA, (2015b). "7 Haziran Sandık ve Seçmen Analizi." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/7-haziran-sandik-ve-secmen-analizi/>.
- KONDA, (2017). "16 Nisan Halkoylaması Sandık ve Seçmen Analiz Raporu." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/16-nisan-halkoylamasi-sandik-ve-secmen-analiz-raporu/>.
- KONDA, (2018). "24 Haziran Sandık ve Seçmen Analizi." İstanbul: KONDA. <http://konda.com.tr/tr/rapor/24-haziran-sandik-ve-secmen-analizi/>.
- LYNCH, M. (2016). *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. PublicAffairs.
- MARDİN, Ş. (1973). "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102 (1): 169-90.
- ÖNİŞ, Z. (2016). "Turkey's Two Elections: The AKP Comes Back." *Journal of Democracy* 27 (2): 141-54.
- ÖZBUDUN, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZHAN, T. (2011). "The Arab Spring and Turkey: The Camp David Order vs. the New Middle East" 13 (4).
- ÖZİPEK, B. B. (2014). "Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri." *Liberal Düşünce* 75: 93-105.
- SAYARI, S. (2016). "Back to a Predominant Party System: The November 2015 Snap Election in Turkey." *South European Society and Politics* 21 (2): 263-80. <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1170254>.
- WORTH, R. F. (2016). *A Rage for Order: The Middle East in Turmoil, from Tahrir Square to ISIS*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- YAVUZ, M. H., BALCI B. eds. (2018). *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- YAYLA, A. (2016). "July 15: The Glorious Resistance of Turkish Democracy." *Insight Turkey* 18 (3): 83-117.
- YAZICI, S. (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. 2nd ed. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- YEĞEN, M. (2015). "The Kurdish Peace Process in Turkey: Genesis, Evolution and Prospects." *Global Turkey in Europe*.
- ZENGİN, G. (2018). *Kuşatma: Türkiye'nin Beka Mücadelesi, 2013-2017*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

